

УДК 349.22

*Л. В. Вакарюк***МЕТОД І РЕЖИМ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ:
ВЗАЄМОУМОВЛЕНІСТЬ ПРАВОВИХ КАТЕГОРІЙ**

Постановка проблеми. Щоб краще зрозуміти сутність правового режиму, необхідно зіставити його з такими регулятивними компонентами правової форми, як механізм і метод правового регулювання. Адже саме ці категорії як структурні елементи єдиного понятійного ряду правових категорій взаємоумовлені та функціонально залежні [1, с. 16–29]. Проте в сучасній юриспруденції не має одностайності щодо розуміння вказаних категорій. Разом із тим сутність механізму правового регулювання зводиться до взятої в єдності системи правових засобів, за допомогою яких забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини [2, с. 267; 3, с. 30], досягаються цілі правового регулювання [4, с. 413; 5, с. 96]. Метод є певним «комплектом» юридичного інструментарію, за допомогою якого держава здатна бажаним чином впливати в певному напрямі на розвиток суспільних відносин [6, с. 215, 247; 7, с. 16]. Як бачимо, механізм і метод правового регулювання, як і будь-яка правова категорія, має свій зміст, який зводиться до юридичного інструментарію – правових засобів. Інша річ, що так званий правовий (юридичний) інструментарій проявляє себе в такому механізмі чи методі по-різному, залежно від взаємодії і взаємозв'язку інших елементів системи соціального й правового регулювання залежно від економічних, соціальних, політичних умов (об'єктивних і суб'єктивних чинників). Однак, будучи складником правового регулювання, і механізм, і метод спрямовані на виконання спільної мети – відстоювати «єдність духу й букви закону» [8, с. 8], щоб робити правове регулювання ціннісним, адже «цінність правового регулювання – це його реальна позитивна (корисна) значущість для існування і розвитку особи, соціальних спільнот, груп, об'єднань, для всього суспільства загалом» [9, с. 158]. Отже, постає питання, що є ширшою категорією – механізм чи метод – стосовно правового режиму в аспекті його функціональної характеристики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорії, які є предметом загально-теоретичного аналізу в рамках статті, були й залишаються об'єктом множинних наукових досліджень. Важливо відзначити, що під час дослідження правового режиму особливо важлива й фундаментальна роль належить загальним теоретичним розробкам поняття «режим», а також галузевим досягненням. Вивчення цього питання ми знаходимо в роботах С.С. Алексєєва, В.М. Баранова, В.В. Белявцевої, В.Б. Ісаєва, А.В. Малько, М.І. Матузова, В.Я. Настюка, О.С. Родіонова, Е.Ф. Шамсумової та інших учених. Ситуація з «методом правового регулювання» аналогічна. При цьому вивчається це питання як на рівні загальної теорії держави і права, так і в галузевій науці, зокрема, такими вченими, як О.А. Савостін, В.М. Горшенєв, О.І. Процевський, В.Д. Сорокін, Н.Д. Гетьманцева й інші.

Метою статті є загальнотеоретичний аналіз взаємозв'язку та взаємоумовленості таких правових категорій, як «метод» і «правовий режим», у трудовому праві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Російський учений О.А. Савостін, досліджуючи методи адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, звернув увагу на те, що С.С. Алексєєв уважав об'єктивний зміст критерію правового методу дещо мізерним, щоб виразити самотність і відмінні риси галузей права, тому як альтернативу він запропонував категорію «правовий режим», що включає в себе метод правового регулювання, тобто специфічний спосіб юридичного впливу, характерний для галузі; особливі юридичні засоби регулювання – встановлення й форми, що стосуються способів виникнення прав та обов'язків, засобів юридичного впливу, способів захисту прав, процедурно-процесуальних форм тощо; принципи, загальні положення, тобто специфічні для цієї галузі ідеї, загальні моменти, які характеризують її з погляду змісту [10, с. 98; 11, с. 209–210]. Проте пізніше С.С. Алексєєв переглянув свою думку й у наступних працях змінив свою позицію, вказавши, що галузевий режим – явище складне. Найбільш суттєві його риси можна охарактеризувати за допомогою двох основних компонентів, які відповідають сторонам інтелектуально-вольового змісту права: а) особливих прийомів регулювання, специфіки регулятивних властивостей цього утворення з вольового боку його змісту; б) особливостей принципів, загальних положень, які пронизують зміст цієї галузі з інтелектуальної сторони [12, с. 125; 13, с. 173]. Отже, можна зробити висновок, що метод не є складником правового режиму. Що стосується категорії «механізм правового регулювання», то в юридичній літературі відзначається, що механізм правового регулювання – більш широке поняття, ніж правовий режим [14, с. 29–30]. У свою чергу, правовий режим – більш високий ступінь розвитку самого правового регулювання. У цьому й полягає їх тісний, глибинний взаємозв'язок, взаємообумовленість і водночас автономність [15, с. 26]. Механізм, метод, режим правового регулювання є однопорядковими компонентами у правовому регулюванні, взаємообумовленими та функціонально залежними один від одного. Разом із тим знову ж постає питання, завдяки чому функціонує правовий режим: завдяки механізму чи методу правового регулювання. З огляду на ту обставину, що ми розрізняємо правовий режим і юридичний (галузевий), то й відповідь буде відповідною.

Правовий режим реалізується через механізм правового регулювання, що являє собою загальний порядок, процес дії права. Якщо механізм правового регулювання – юридична категорія, котра показує, як здійснюється правове регулювання, то правовий режим – більшою мірою змістова характеристика конкретних нормативних засобів, покликаних організувати певну ділянку життєдіяльності людей [1, с. 16–29]. Тому, якщо брати до уваги механізм правового регулювання як узяті в єдності системи правових засобів, за допомогою яких забезпечується результативний правовий вплив на суспільні відносини [2, с. 267; 3, с. 30], то правові засоби відзначають тільки окремі регулятивні елементи юридичної сфери, тоді як метод правового регулювання являє собою прийоми юридичного впливу, їх співвідношення, що характеризує використання в цій сфері суспільних відносин того чи іншого комплексу юридичних засобів [16, с. 261]. Метод правового регулювання трудових відносин – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених правових засобів, які виражають основні особливості галузі трудового права та за допомогою

яких здійснюється вплив на свідомість і поведінку суб'єктів трудових відносин, регулювання трудових і тісно пов'язаних із ними відносин, відповідно до мети і завдань трудового права [17]. Метод являє собою згусток, ядро правових особливостей галузі права, що обумовлені предметом правового регулювання.

Іншими словами, «метод регулювання» являє собою глибшу за змістом категорію, ніж правові (юридичні) засоби механізму правового регулювання, так як відображає особливості використання всієї сукупності правових засобів у рамках окремої правової галузі. Окрім того, якщо розглядати механізм і метод під кутом зору функціонального боку права, то юридичний режим має за об'єкт впливу галузь права, певну сферу діяльності суб'єктів, відповідне функціонування об'єктів, сферу суспільного буття.

Поняття «правовий механізм» і «правовий режим» акцентують увагу на різних гранях інструментальної компоненти позитивного права: перший – тільки на специфіці її організаційної структури, другий – більшою мірою на особливостях її інформаційно-психологічного впливу [19, с. 20–21]. Тому саме під час установавання правового режиму законодавець прагне передовсім забезпечення грамотного й ефективного правового впливу на певну ділянку соціального буття, встановлення та підтримання в ньому необхідного «правового клімату» [19, с. 12–21]. Метод і є тим способом впливу (здійснюваного за допомогою права), мета якого – спонукати людей діяти в інтересах суспільства. Вплив права на свідомість і волю людей проявляється й поза правовідносинами, спонукаючи їх до правомірних дій [20, с. 102]. Отже, саме методи виражають саму сутність, стержень того чи іншого юридичного режиму регулювання, в системі права вони слугують тим об'єднуючим началом, яке компонує правову тканину в головні структурні підрозділи – в галузі права [21, с. 370–371]. Тобто можна зробити висновок, що галузевий режим, тобто трудовий режим, проявляє своє функціонування через метод правового регулювання.

Піддаючи аналізу метод правового регулювання трудових відносин, Н.Д. Гетьманцева підкреслила, що метод трудового права – це не просто спосіб, а цілеспрямований варіант його впливу на трудові відносини. І саме тому ознаки методу правового регулювання можна виявити практично в будь-якому елементі системи впливу права на трудові відносини, оскільки кожен із них, указує вчена, функціонально і структурно зорієнтований на досягнення єдиної мети в трудовому праві – зацікавленість у результатах праці всіх сторін трудових відносин і створення на цій основі соціально-партнерських відносин, які б ураховували інтереси працівника – людини-праці, роботодавця й держави [17, с. 268]. Отже, трудовий режим під дією методу також здійснює вплив на трудові відносини й, відповідно, функціонально і структурно зорієнтований на досягнення загальної, єдиної мети, що стоїть перед трудовим правом як галуззю права.

Ми вже зауважували аксіому, визнану в юриспруденції, про взаємообумовленість методу предметом правового регулювання. Так, В.Б. Рушайло, досліджуючи правовий режим, зробив висновок, що в юридичній літературі питання про поняття правового режиму вирішується у зв'язку з характеристикою предмета й методу правового регулювання суспільних відносин тієї чи іншої галузі права [22]. Відповідно, можна вести мову про взаємообумовленість правового режиму предметом і методом право-

вого регулювання. Адже галузевий режим правового регулювання завжди складається відповідно до того чи іншого виду суспільних відносин, зміст яких визначає й сам факт формування режиму, і його юридичну специфіку [13, с. 172–177].

Висновки. Трудоправовий режим складається відповідно до трудових відносин, зміст і сутність яких визначають факт його формування і юридичну специфіку. Відповідно, трудові відносини обумовлюють специфіку правового режиму трудового права як галузі. До ознак, що відрізняють трудові й тісно пов'язані з ними відносини, варто зарахувати мету та ціннісні орієнтири, зокрема соціальні інтереси й потреби, якими суб'єкти керуються у своїх відносинах. За своїм змістом трудові відносини зорієнтовані не тільки на результат роботи, яка була обумовлена трудовим договором, і її оплату, а й на нормування праці, робочого часу, його режиму, часу відпочинку, охорони здоров'я в процесі праці, професійного навчання та підвищення кваліфікації, дисципліни праці й матеріальної відповідальності обох сторін тощо [12, с. 124]. Окрім того, і метод, і трудоправовий режим є складниками правового регулювання суспільних відносин у сфері найманої праці, функціональною характеристикою такого регулювання, в основі функціонування яких закладена первинна клітинка – норма трудового права. Тому саме норма трудового права також задає відповідний «настрій», «клімат», і метод, і трудоправовий режим. Правовий режим, вбираючи в себе характер норми трудового права, набуває специфічних властивостей, що характеризують трудове право як самостійну галузь права. Тому норма трудового права є носієм індивідуальних властивостей як методу, так і трудоправового режиму [23, с. 39; 24, с. 400]. Саме норми трудового права покликані регулювати суспільні відносини, у змісті яких ураховані всі сторони трудової діяльності працівників, а також їхні соціальні інтереси, які впливають на розвиток людини. Звідси ні одна з наявних галузей права за своїм призначенням не може здійснити правове регулювання всіх особливостей трудової діяльності людини (працівника). Особливості правового статусу працівника та необхідність урахування його соціальних інтересів і потреб потребують специфічного способу регулювання трудових і тісно пов'язаних із ними суспільних відносин [12, с. 124]. Тому й спосіб правового регулювання суспільних відносин у царині праці має свої, тільки йому притаманні особливості, які характерні як для приватного, так і публічного права. Оскільки трудоправовий режим здійснює своє функціональне призначення через метод (способи) правового регулювання, що обумовлений особливостями трудової діяльності людини, то й він, безумовно, за своїм призначенням має свої особливості в царині праці, порівняно з іншими галузевими режимами. Саме ці фактори повинні враховуватися під час обрання відповідного способу у змістовий метод правового регулювання, запровадження в ньому «жорсткого» чи «м'якого» трудоправового режиму. Саме цими властивостями трудових відносин і правового статусу працівника трудоправовий режим наповнюється структурно й відрізняється від інших галузевих режимів.

Література

1. Матузов Н.И., Малько А.В. Правовые режимы: вопросы теории и практики. Изв. вузов. Серия «Правоведение». 1996. № 1. С. 16–29.

2. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2009. 576 с.
3. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. Москва: Юрид. лит., 1966. 187 с.
4. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПРН України М.В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПРН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
5. Козюбра М.І. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
6. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
7. Прилипко С.М., Ярошенко О.М. Трудове право України: підручник. 3-тє вид., перероб і доп. Харків: ФІНН, 2010. 752 с.
8. Кудрявцев В.Н. О правопонимании и законности. Государство и право. 1994. № 3. С. 7–9.
9. Рабінович П.М. Основы загалної теорії права та держави: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
10. Савостин А.А. Методы административно-правового регулирования общественных отношений: дисс. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.14. Москва, 2005. С. 98.
11. Проблемы теории государства и права / под ред. С.С. Алексеева. Москва: Юрид. лит., 1987. 448 с.
12. Процевський О.І. Методологічні засади трудового права: монографія. Харків: ХНАДУ, 2014. 260 с.
13. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. Москва: Проспект, 2008. 576 с.
14. Соколова І.О. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2011. С. 34.
15. Хохлова Е.М. Субъективное право и юридическая обязанность в механизме правового регулирования: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений». Саратов, 2008. 26 с.
16. Алексеев С.С. Собрание сочинений: в 10 т. Москва: Статут, 2010. Том 6: Восхождение к праву: Поиски и решения. 495 с.
17. Гетьманцева Н.Д. Особливості правового регулювання трудових відносин: монографія. Чернівці: Технодрук, 2015. 592 с.
18. Шундииков К.В. Цели и средства в праве: Общетеоретический аспект: дисс. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Саратов, 1999. 182 с.
19. Шундииков К.В. Правовые механизмы: Основы теории государства и права. Государство и право. 2006. № 12. С. 12–21.
20. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений. Москва, 1972. 288 с.
21. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. Москва: Статут, 1999. 712 с.
22. Рушайло В.Б. Специальные административно-правовые режимы в Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.14. Москва, 2004. 347 с.
23. Сорокин В.Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. 661 с.
24. Горшенев В.М. Понятие метода правового регулирования и его разновидности. Ученые труды Свердловского юридического института. Вып. 5. Свердловск, 1966. С. 400.

Анотація

Вакарюк Л. В. Метод і режим у трудовому праві: взаємообумовленість правових категорій. – Стаття.

У статті проаналізовано основні етимологічні визначення понять «правовий режим» і «метод правового регулювання». З'ясовано, що ці поняття в системі категоріального апарату трудового права взаємопов'язані та впливають одне на одного.

Ключові слова: правовий режим, метод, правове регулювання, трудове право, трудовий режим, суспільні відносини у сфері найманої праці.

Аннотация

Вакарюк Л. В. Метод и режим в трудовом праве: взаимообусловленность правовых категорий. – Статья.

В статье проанализированы основные этимологические определения понятий «правовой режим» и «метод правового регулирования». Выяснено, что данные понятия в системе категориального аппарата трудового права взаимосвязаны и влияют друг на друга.

Ключевые слова: правовой режим, метод, правовое регулирование, трудовое право, трудовправовой режим, общественные отношения в сфере наёмного труда.

Summary

Vakariuk L. V. Method and mode in the labor law: the mutual relation between legal categories. – Article.

The article analyzes the basic etymological definitions of the concepts of “legal regime” and “method of legal regulation”. It is revealed that these concepts in the system of categorical labor law are interrelated and affect each other.

Key words: legal regime, method, legal regulation, labor law, labor-legal regime, social relations in the field of hired labor.